

Seçimlerimizin Etik Açısından Değerlendirilmesinin Zorunluluğu Üzerine Bir Eleştiri

A Critique on the Necessity of Ethical Evaluation of our Choices

Neyyire Yasemin YALIM^a

Türkiye Biyoetik Dergisi TJOB'un 2019 yılı 6. cilt 4. sayısının Eleştirel Anlatı Okumaları bölümünde, Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'ndan Dr. Öğretim Üyesi Şükrü Keleş'in imzasıyla yayınlanan "Seçim yapmanın olanaklılığı üzerine bir değerlendirme" başlıklı yazının "Her seçim etik açıdan değerlendirilebilir mi?" bölümü beni seçim yapmanın etiği sorunu üzerinde düşünmeye yöneltti. Yazarın etik açıdan değerlendirmeye tabi tuttuğu "Sofi'nin Seçimi" adlı film tümüyle bu soruya adanmış bir eser olarak hem sinema tarihinde yerini aldı, hem de biz etikçiler için önemli bir eğitim aracı oldu.

Öncelikle filmin senaryosunda etik karar vermekle etik ikilem karşısında karar vermek arasındaki ayırımın incelikle ortaya konulduğu gözlenmektedir ki Dr. Keleş de bu duruma dikkatimizi çekiyor. Sofi'nin, Yahudilerin imha edilmesini savunan babasının görüşlerini, tüm yaşamını ona hayran olarak geçirmesine karşın reddetmesi; bu ve benzeri Nazi uygulamalarına karşı direnişin yanında yer alması etik bilinçle ve duyarlılıkla eyleminin bir örneği olarak görülmelidir. Ancak Sofi'nin iki çocuğu arasında yaptığı seçim ile sevgilisine intiharında eşlik etmeyi seçmesi, etik ikilem karşısında yapılan değerlendirmelere örnek olarak tanımlanmalıdır. Burada Dr. Keleş'in sorusunu ve yanıtını daha kapsamlı ve metodik bir düşünmeyle çözümlenmelidir.

Yazar, seçmeyi "en az iki şey arasından birini daha üstün bularak yeğlemek" olarak tanımlıyor ve bu edimin "en az iki şey arasından birine yönelerek, yöneldiğim şeyi uygun bulduğum biçimde -özgürce, baskı altında kalmadan ve özerkliğimin bir göstergesi olarak- ve benim tarafımdan verilmiş bir karar olarak" düşünülmesi gerektiğini öne sürüyor. Öncelikle bu iki tanımın geçerliliğinin tartışılması gerektiği kanısındayım. İlk alıntının "daha üstün bulmak" biçiminde dile getirilen görece nötr yapısı ikinci alıntıdaki "yöneldiğim şeyi uygun bulduğum" biçiminde açıldığında zorlanmaya başlıyor ve tartışmaya açık hale geliyor. İkinci alıntının ikinci bölümü olan "özgürce, baskı altında kalmadan ve özerkliğimin bir göstergesi olarak" nitelemesi ise felsefe tarihi boyunca şiddetli tartışmalara neden olmuş bir başka probleme gönderme yapıyor. Okumakta olduğunuz yazı bu iki konuyu tartışmak üzere kaleme alınmıştır.

Aristoteles insanı seçimlerinde özgür kılanın onun ölümlülüğü olduğundan bahisle "ölürüm de yapmam" seçiminin en temel seçim olduğunu vurgular. Benzer biçimde varoluşçular da ölmeyi seçmenin insanın verebileceği en özgür karar olduğunu belirtirler ve "yapmasaydım ölecektim" savunmasının ancak bir yere kadar eylemi etik açıdan haklı çıkarmak için kullanılabileceğini, bir noktadan sonra ise "bunu yapacağına ölsen daha iyi olur" önermesinin geçerlilik kazanacağını savunurlar. İnsanın "özgürce ve baskı altında kalmadan" yaptığı seçimlerin etik açıdan daha kapsamlı değerlendirileceği ve hoşgörü ilkesinin o koşullar dikkate alınarak uygulanacağı açıktır. Ancak eğer seçmek insanın "özerkliğinin bir göstergesi" ise ve özerklik insan olmanın onsuz olunamaz unsuru ise, daha da öteye giderek varoluşçuların iddia ettiği gibi eğer insan "özgürlüğe yazgılı" ise, son çözümlenmede kişi "bu seçimi yapmaktansa ölürüm daha iyi" deme olanağına sahiptir.

Bu düşünce dizgesinin sonucu olarak, etik açıdan değerlendirilecek seçimlerin ancak insanın "özgürce ve baskı altında kalmadan" yaptığı seçimlerle sınırlı tutulması gerektiği savına katılmadığımı belirtmek istiyorum. Böyle bir sınırlamanın bizi hızla, "emir aldım o yüzden yaptım", "işimi kaybedecektim o yüzden yaptım",

^aProf. Dr., Türkiye Biyoetik Derneği ✉ yalimx001@yahoo.com

Gönderim Tarihi: 09.09.2020 • Kabul Tarihi: 09.09.2020

“yönetimin ağır baskısı vardı o yüzden bunu seçtim” gibi tutunma noktalarının yer aldığı bir yamaç aşağı kayma ardışıklığına sürükleyeceğini dikkatinize sunuyorum. Kuşkusuz bunu Platon’un dediğini gözardı etmeden yapıyorum: “Ahlaklı olmak için kahraman olmanın gerektiği bir toplum kötü bir toplumdur”. Dolayısıyla, kahraman olmayı gerektirecek seçimleri yapamamış olanları, bu düşüncenin ışığında değerlendirmek gerektiğine inanıyorum. Bu demek değil ki böyle durumlarda etik değerlendirme yapılamaz; yapılır, ama o koşullar da dikkate alınarak yapılır.

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı’nda yaşanmış gerçek bir olaydan esinlenen Sofi’nin Seçimi’nde iki çocuğu arasında seçim yapan kadının yaptığı seçimin etik açıdan değerlendirilemeyeceği savı bağlamında Dr. Keleş’e katılmadığımı belirtmeliyim. Sofi’yi seçim yapmaya zorlayan Nazi subayının inancı üzerinde yazıda yer alan yorumu ise oldukça hoşgörülü bulduğumu vurgulamadan geçemeyeceğim. Söz konusu sahnede daha çok bir ironi algılıyorum. Nazi subayının kurduğu ikilemin inancının zorunlu bir sonucu olmaktan çok, zalimce bir oyunun parçası olduğu kanısındayım. Ancak yazıda bu bölüm oldukça kapalı kalmış olduğu için tartışmanın doğru olmayacağını düşünüyorum.

Bu noktada ikinci itirazımı ortaya koymam gerekiyor. Yazarın “seçilemeyecek şeyler” olduğu ile kişinin seçiminin yaptığı seçimi “uygun bulduğunu” gösterdiği savlarına ilişkin de daha açık ve ayrıntılandırılmış ifadelerin kullanılması gerektiği kanısındayım. Öncelikle “seçilemeyecek şeyler”in neler olduğuna örnek verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü mevcut biçimiyle yazarın, “öyle şeyler vardır ki onları seçmek daima yanlıştır (mutlak kötü) mı demek istediğini, yoksa olgusal olarak bazı şeylerin insanın seçme olanağı kapsamına girmediğini mi vurgulamak istediğini anlamak mümkün olmamaktadır. Eğer ilkini söylemek istiyorsa felsefe tarihi boyunca yapılan mutlak “iyi” – mutlak “kötü” tartışmasında mutlak “kötü”nün olduğunu kabul eden bir yaklaşımı benimsemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda Sofi’nin yaptığı seçimin mutlak kötü açısından bir çözümlemesini paylaşmasını bekleriz. Eğer ikincisini söylemek istiyorsa, “seçilemeyecek şeyler”e olgusal pek çok örnek verilebilir, ancak değersel örneklerin bulunabileceğinden kuşkuluyum.

Kişinin seçiminin, yaptığı seçimi “uygun bulduğunu” gösterdiği savına ilişkin itirazım ise daha çok söz konusu savın yeterince ayrıntılandırılmamasına yönelik. Yukarıda serimlemeye çalıştığım düşünce dizgesine koşut olarak; kişi seçim yapmaya karar vermekle bir seçim yapmış olur. Bu seçimin ardından yazarın da vurguladığı “şeyler” arasında yaptığı seçim gelir. Kişinin seçim yapmaya karar vermesi her zaman seçeneklerden birini “uygun bulduğu” anlamına gelmeyebilir. Örneğin elimdeki tek antidotu iki kişiden birine vermek konusunda seçim yapmak durumunda olmak istemem; ama bu seçimle yaşayabileceğimi değerlendirebilirim. Burada yapacağım seçimde çekiliş yöntemini kullandığımda çıkan sonucu da uygun bulmayabilirim. Buradaki tek gerekçem kimin yaşayıp kimin öleceği konusundaki seçimi onların kendi şanslarına bırakmış olmam olabilir ki bu da tartışmalıdır. Dolayısıyla yazıdaki ifadenin “ötekilere göre daha uygun” ya da “eldeki koşullara göre en haklı çıkarılabilir” gibi niteleyici söylemler eşliğinde ayrıntılandırılması gerektiğini vurgulamak isterim.

Son olarak da, Dr. Keleş’in Sofi’nin özkıyımı ile ilgili yorumunda olayın tek boyutuna odaklandığı konusunda bir eleştirim var. Sofi’nin ölümünün bir özkıyım mı, yoksa Nathan’ın özkıyımına eşlik etmek mi olduğu kanımca önemli bir tartışma konusu olabilir. Ancak bu yazı Sofi’nin Seçimi filmi üzerine farklı bir okuma yapmak üzere yazılmadığından bu çözümlemeye girişmeyeceğim.

Dr. Öğretim Üyesi Şükrü Keleş’in eleştirel anlatı okumasına yönelik bu kritik, aynı zamanda yazarın etik değerlendirme yapmak üzere seçtiği anlatının değersel sorular açısından ne kadar uygun, çok katmanlı ve derin olduğunu da ortaya koymaktadır. Yazarın yazısında kullandığı kaynaklardan Schopenhauer ve Camus daha ileri çözümler için bize geniş ufuklar açabilir. Ve yazarın son cümlesi bence insanın etik arayışını özetlemek açısından çok değerli; bu yazıyı onu alıntıyla tamamlamak isterim: “Dünyanın adaletsiz, insanlık tarihinin kötülüklerle dolu olduğu gerçeğini karşısına alarak eylem seçeneklerini arttırmanın yollarını da arayabilir insan; bu durum, insanın yaşamın her türlü zorluğuyla başetme yetisine sahip olduğu biçiminde yorumlanabilir.”